

СОКОЛСТВО У СМЕДЕРЕВУ ДО ПОЧЕТКА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА (1912-1941)

Сажетак

Основне идеје и карактеристике изворног соколства прихватају се и у Краљевини Србији, идеје о заједништву, ослобађању од утицаја германизације и јачању националне и културне свести. Гимнастичка друштва, додајући свом називу име „Соко“, по угледу на прашке соколе, прихватаће идеју о свесловенском соколском вежбању, па се уместо немачког система вежбања уводи чешки „соколски“ систем. И Смедеревско друштво за гимнастику и борење временом се опредељује за соколски систем вежбања. Циљ овог истраживања био је да се пронађу, систематизују и критички сагледају подаци о соколству у Смедереву, о Соколском друштву „Душан Силни“ које је, као следбеник, наставило делатност претходног - Смедеревског друштва за гимнастику и борење. Основна претпоставка заснивала се на очекивањима, иако је о Друштву било познато само неколико појединости, да ће подаци из архивске грађе, периодичких извора и заоставштина некадашњих сокола, омогућити реконструисање историјата Соколског друштва, односно, појаве и развоја соколства у Смедереву. У истраживању су примењени историјски, каузални и дескриптивни метод. Резултати истраживања указују да је у посматраном периоду, упркос сложеним политичким, друштвено-економским и културним приликама, Соколско друштво Смедерево одиграло значајну улогу у ширењу и развоју соколског покрета у Краљевини Југославији и промоцији југословенске националне мисли. Истраживањем је пронађен огроман број података који указују да је делатност ове соколске организације била изузетно разноврсна. Добро организовани програми вежбања, бројна учешћа на соколским слетовима и такмичењима, као и здравствени, васпитни, културно-просветни и други облици деловања Друштва, снажно су утицали на друштвено-културни преображај смедеревске вароши и њених грађана, такође и околних села и сеоског становништва, а за то је најзаслужнији соколски предњачки кадар.

Кључне речи: СОКОЛСКА ИДЕЈА / ОРГАНИЗАЦИЈА / ПРЕДЊАЦИ / АКТИВНОСТИ / СЛЕТОВИ /

УВОД

Приликом проучавања историјата Друштва за телесно васпитање „Партизан“ у Смедереву (Вукашиновић, 1996), дошло се до сазнања да је Партизанова делатност била дубоко укорењена у предратном соколском покрету. Некадашњи соколски вежбачи су сматрали да има мало сачуваних и доступних података за истраживање смедеревског соколства. Постојало је уверење да нису сачувани оригинални документи Друштва. Није им било познато да ли је, пред саму окупацију, сакривена документација можда нестала у ратном

згаришту, јер је Смедерево претрпело два ратна разарања почетком Другог светског рата: у априлском бомбардовању 1941, и приликом страховите експлозије муниције у Тврђави 5. јуна 1941, или је изгубљена у савезничком бомбардовању од 11. до 16. јуна 1944. године.

Упркос томе, временом накупљена сентиментална осећања и промењен однос друштва према дуго потиснутом феномену Соколства, побудила су жељу чланова Смедеревског соколског друштва за проналажењем нових трагова у

његовој даљој историји. У тренутку обнове соколства у Смедереву 2007. године о Соколском друштву се врло мало знало, тек неколико имена оснивача, нетачан податак о месту и години оснивања, неколико фотографија и сећања временом избледела. Историјат Соколског друштва Смедерево до сада није истраживан и није га било могуће сагледати без основних сазнања из историје београдског, српског и југословенског соколства.

Основне идеје и карактеристике изворног соколства утемељене су на слободарским идејама и начелима грађанског друштва које је изнедрила француска демократска револуција - «Слобода, једнакост, братство», као и филозофији старих Хелена - «гимназија није била само место где је човек повремено свратио да се разгиба, него васпитно-образовна установа, која је неговала културу тела и духа (Иоанидис, Стефановић, Кориоту, Шилјак, и Мијатовић, 2008). У духу либерализма, демократичности и алтруизма, али и строге дисциплине, идејни творац и оснивач соколства, филозоф др Мирослав Тирш и његови сарадници створили су соколски покрет и теловежбуну организацију у којој је пропагирана идеја о заједништву, ослобађању од утицаја германизације и јачању националне и културне свести. Тиршова идеја, да морални и телесни препород народа буду окосница делатности соколства, допринела је изразитом развоју соколског покрета и огромном интересовању за ову организацију и изван Чешке, Моравске и Словачке.

Београдско гимнастичко друштво, додајући свом називу име „Соко“, по угледу на прашке соколе (1891), прво ће прихватити идеју о свесловенском соколском вежбању, па се уместо немачког система вежбања увео чешки „соколски“ систем. Тиме ће почети оснивање сличних друштава у Краљевини Србији, у Крагујевцу, Шапцу, Нишу... (Илић, 2008; Илић, и Мијатовић, 2006). Одлука о давању имена „Соко“ гимнастичким друштвима у Србији, изазвала је јаку реакцију и неслагање међу члановима. Овај спор довео је до оснивања новог друштва под именом Грађанско гимнастичко друштво „Душан Силни“ (1892), а нешто касније име ће се променити у Витешко друштво „Душан Силни“. Његови чланови били су за идеју да се рад друштва ослања на српску прошлост, са обележјима српске традиције и

државности. Док се у соколским друштвима осипало чланство и прелазило у друштва „Душан Силни“, по читавој Србији оснивале су се подружине „Душановаца“ (Трујић, 1967; Петровић, 1983; Илић, и Мијатовић, 2006). Неспоразуми, неспортско ривалство и поделе у соколском чланству трајали су 18 година, до уједињења 1910, и због тога су српска гимнастика и соколство били у великој кризи.

Гимнастичким друштвима у унутрашњости Србије није било лако да се одреде ком савезу да се приклоне. Смедеревско друштво за гимнастику и борење (основано 1885) је одржавало сарадњу са оба београдска друштва, поштујући избор и идејна одређења њихових чланова, при чему је задржало своје име. То потврђују подаци у вези са активностима Друштва и сарадњом коју су Смедеревци одржавали са оба београдска друштва. Тих година, крајем 19. века, док су се наше теловежбуне организације спориле, у Чешкој, у Прагу су одржани 2. и 3. свесоколски слет (XV Vsesokolsky slet, 150 let v pohybu, 2012). Ови слетови су били све популарнији, број учесника је нарастао на око 5000, а гледалаца на око 30.000. На њима, у свечаној поворци, присуствовали су Срби, Словенци, Хрвати и Пољаци.

У историји Краљевине Србије, затим и Краљевине Југославије, одувек су се друштвени и политички догађаји брзо одигравали, на престолу су се смењивале династије Обреновића и Карађорђевића, водила се уставна борба са самовољним владарима, доносили су се и укидали уставни, обарали недемократски режими, покретале друштвене и економске реформе, западало у кризе и банкрот државе. Тако, и у годинама када је претходни век смењивао нови - двадесети, убиство Александра Обреновића (1903), друштвене-економске промене са Петром I Карађорђевићем, убрзо и Царински рат наметнут од Аустро-Угарске (1906-1910), па балкански (1912-1913), као увод у Први светски рат и друга збивања до почетка Другог светског рата, стварали су прилике које ће битно утицати и на живот обичног човека, друштвене односе, па и развој соколског покрета, јер Соко је делио судбину своје државе и свог народа.

Циљ овог истраживања био је да се пронађу, систематизују и критички сагледају подаци о настанку и развоју соколског покрета у Смедереву, у периоду од 1912 до 1941. године, имајући

у виду контекст и рефлекс укупних друштвено-историјских збивања у посматраном периоду.

Основна претпоставка била је заснована на очекивањима да ће подаци расположиве архивске грађе, заоставштина и сећања неколицине некадашњих сокола омогућити реконструисање настанка и развоја соколства у Смедереву, односно, Соколског друштва у Смедереву које ће наставити делатност претходног - Смедеревског друштва за гимнастику и борење.

МЕТОД

У истраживању су примењени историјски, каузални и дескриптивни метод. У оквиру хеуристике консултована је најшира фактографска грађа: монографске публикације, соколска периодика, фондови, зборници, годишњаци, извештаји, записници, брошуре, правила, фотодокументација, подаци из заоставшина некадашњих соколских чланова. Прикупљени подаци из историјских извора су разврстани, анализирани и упоређивани, с обзиром на различите аспекте који карактеришу развој соколства, у временском раздобљу од 1912. до 1941. године, а у зависности од прилика у Краљевини Србији, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Позитивне промене у српској гимнастици и соколству, после уједињења соколског и витешког савеза, допринеле су да у Смедереву почне да сазрева идеја чланова у Друштву за гимнастику и борење, о промени имена своје организације. Било је то у време доласка девет чешких соколских учитеља гимнастике, које је Влада Краљевине Србије (почев од марта 1911) поставила у девет градова Србије (Илић, и Мијатовић, 2006). Приспели чешки предњаци пружали су огроман допринос организованом телесном вежбању и развоју соколства, радећи у гимназијама, соколским друштвима и војној академији.

Соколско друштво „Душан Силни“ у Смедереву основано је 1912. године. Тачан датум није утврђен, али се претпоставља да се оснивање зби-

ло до почетка Првог балканског рата (8. октобар 1912). Пошто су активности соколских друштава смањене или прекинуте у време балканских ратова (Обрадовић, 1912; 1914), изостали су годишњи извештаји Савеза соколских друштава «Душан Силни» за 1912. годину, као и извештаји и Летопис Смедеревске гимназије (у којој се пропагирао соколство), а тиме и конкретни подаци о датуму оснивања Соколског друштва „Душан Силни“ у Смедереву. Тек следеће 1913. године, по завршетку Другог балканског рата (од 16. јуна до 10. августа 1913), Смедеревско соколско друштво је регистровано у Савез соколских друштава. Иначе, било је уобичајено да соколска друштва непосредно по свом оснивању поднесу захтев Београдској соколској жупи у једној години, а одобрење - одлука о пријему стигне у следећој години. Зато се, као што потврђују истражени подаци из десетак поузданих извора - у периодици и статистичким извештајима (Извештај о раду Смедеревске гимназије, за шк. 1913-1914. годину; Обрадовић, 1914), такође и Извештаји о раду соколске жупе Београд (Извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1931. годину; Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1936. годину; Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1937. годину; Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1938. годину), као и рукописа из заоставштина и сећања соколских предњака и чланова (Стојановић, 1994), датум оснивања Соколског друштва „Душан Силни“ у Смедереву и почетак соколства везује и за 1912. и 1913. годину, често се и наводи као „школска 1912/13“.

Познато је да су, до почетка балканских ратова, активности соколских друштава у Београдској соколској жупи биле веома динамичне. Те године српски соколи су учествовали и на 6. свесловенском слету у Прагу. За појаву соколства у Смедереву везано је неколико догађаја с краја 1911, па надаље, који претходе оснивању Друштва, а наводе се у Извештају о раду Смедеревске гимназије и школском летопису. Ученици Гимназије показивали су велико интересовање за „теловежбена занимања“ и соколске активности које се пропагирају. Затим је професор Ахило Калман, познат као велики заговорник гимнастике и оснивач Друштва за гимнастику и борење 1885, одржао говор на Све-

тог Саву о значају соколског вежбања (Извештај о раду Смедеревске гимназије, за шк. 1910-1911. годину). Надаље, крајем марта 1912, одржано је предавање о „Владању у соколском друштву“ и том приликом, брошуру о соколству издао је Светислав Петровић, власник штампарије у Смедереву. И на крају, министар просвете Љуба Јовановић (познати београдски сокол) у августу 1912. посетио је Гимназију и, вероватно, том приликом убрзао оснивање Друштва (Извештај о раду гимназије за шк. 1911-1912. годину; Павловић, Булатовић, и Пауновић, 1971), посебно када је срео, поред учитеља Радивоја Ристића, и старог познаника из времена рада друштава за гимнастику и борење, професора Ахила Калмана. Сви наведени догађаји одиграли су се пре почетка Првог балканског рата.

Оснивачка скупштина одржана је у кафани реномираног хотела „Лаф“ на Дунаву. Сала кафане је имала покретан инвентар, па је после скупштине служила и као вежбаоница. Оснивачи друштва били су ученици Гимназије које је привлачила идеја о соколству (Миладин Милић, браћа и сестре Пандуровић, браћа Ћирић и браћа Константиновић, М. Ћорић, Н. Димитријевић, и старији вежбачи већ активни у постојећем друштву (Михајло Балзарено, браћа Никола и Ћорђе Ничота, Тоша Јефтић и Драгиша Нишавић).

Иницијативу оснивања Друштва подржали су и професори Гимназије, Ахило Калман и Радивоје Ристић, активни од раније у раду Друштва за гимнастику и борење, суплент у Гимназији Миољуб Тодоровић, као и поменути штампар Светислав Петровић. Први старешина Друштва био је угледни Смедеревац, банкарски чиновник Драгиша Нишавић, а први начелник Михајло Балзарено (Степановић, 2008).

Подаци, везани за активности Смедеревског друштва за гимнастику и борење, из 1904, 1908. и 1911. године (Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1936. год.; Поповић, 1912), потврдили су претпоставку да се ради о наставку делатности овог друштва, што значи да је исто реорганизовано и преименовано у Соколско друштво „Душан Силни“. Занимљиво је, да је Смедеревско друштво за гимнастику и борење, једно од најстаријих гимнастичких друштава у Краљевини Србији и најстарије у Смедеревском подунављу, основано 1885. године (Сперњак, 1931; Петровић, 1983; Илић, и Мијатовић, 2006). Стручни рад носили су поједини учитељи гимнастике у Смедеревској гимназији и официрски кадар које је постављало министарство. Њихова посвећеност организовању гимнастике обележила је предисторијат смедеревског соколства.

Слика 1. Соколски слет у Смедеревској тврђави, 1914.

Часови соколског вежбања су почели да се одржавају у поменутој сали хотела: „У почетку се само упражњавала гимнастика: просте вежбе, вежбе на дрвеном разбоју, на гвозденој шипци коју су као вратило држали на раменима дуги вежбачи, а дизала се и ђулад. Вежбао се и „Француски“ бокс (ударци рукама и ногама). Када су набављени мачеви почело се са учењем мачевања. Инвентар се повећавао набавком и ручном израдом, као уже за пењање и надвлачење и друго“. (Стојановић, 1994). На вероватно најстаријој фотографији из соколства вечно је сачуван од заборава само један у низу теловежбених догађаја у то време - Соколски слет у Смедеревској тврђави, одржан 1914. године, непосредно пред Први светски рат.

У раду са млађим соколским чланством карактеристично је обраћање пажње на „четири тежње“ које су одређивале суштину соколске идеје, а која се манифестовала у: телесном и моралном (духовном) васпитавању, као и у васпитавању у националном – родољубивом и демократском духу. Соколски савез је имао велики утицај на рад друштава, остваривао га је преко соколске штампе. Активности су нагло прекинуте због избијања Првог светског рата, дошло је до драстичног опадања соколског чланства због високог одзива у војску и масовног регрутовања, али и губитка чланства јер је због отвореног патриотизма прогањано. У смедеревском срезу, када се упореди број мушког становништва из 1910.

године са бројем из пописа за 1916, губитак мушког становништва због бомбардовања, ратних операција или интернирања, износио је око 8.500 или 37,20% (Поповић, и Поповић, 1995).

У новој уједињеној држави формиран је Соколски савез Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (јун 1919), и тада је проглашен темељни принцип «Једна држава, један народ, једно соколство». Овај савез ће се преименовати у Југословенски соколски савез, од августа 1920. (Мијатовић, 2006). После одлука на 1. соколском сабору у Новом Саду (јун 1919), соколски савези су распуштени и основане су соколске жупе које ће носити име по територијалном основу (београдска жупа у свом називу ће задржати име «Душан Силни»). На основу одлука на 2. соколском сабору у Загребу (август 1924) соколска друштва у свом називу брисаће националне и историјске атрибуте (српска ће брисати име «Душан Силни») и носиће име свог места или града.

Рад Друштва обновио је 1924. године директор Гимназије Рудолф Бикловић, који је тада изабран за старешину Друштва, а за начелника Иван Облак, учитељ гимнастике на служби у Гимназији (Соколска жупа Београд, 1937). Прве две године биле су нарочито тешке у обнови соколства у Смедереву, а до краја 1928. године споро се консолидовао рад и мукотрпно су стваране претпоставке за организационо јачање Соколског друштва „Смедерево“.

Слика 2. Уранак смедеревских сокола, испред Виле Обреновића, 1924.

Љубазношћу општинских власти и Одбора – формираног од најугледнијих Смедеревца, соколско чланство је добило простор за рад – соколану, на првом спрату зграде „Задужбина“ већ почившег добротвора Стеве Кузмановића, здања које се својим занимљивим архитектонским решењем сматрало једном од најлепших зграда у Смедереву. Стари соколи, још увек међу живима, изнели су о многе занимљиве податке о соколству у Смедереву, један од њих је, да је Друштво имало свој соколски биоскоп. Скупоцен пројектор је соколима даровао добротвор Јован

Коцас да би се превазишли финансијски проблеми. Филмови су пројектовани са балкона сале, а приходи су коришћени за набавку биоскопског инвентара, филмова и плаћање коришћења и одржавања соколане. На првом спрату Задужбине, соколски дом је имао пространу главну и помоћну салу за вежбање, пратеће просторе, соколску књижницу и читаоницу. У соколани, поред вежбања, приређиване су игранке, јавни часови, посела, организоване су лутрије, скупљање добровољних и хуманитарних прилога на соколским вечерима.

Слика 3. Соколски дом у згради Задужбине на првом спрату

Жупа Београд је настојала да успостави јак утицај на соколска друштва. Остваривала га је чврстом организацијом, распоређивањем друштава по окружјима, утицајем на планирање и остваривање обавезних активности друштава, као и подстицањем на међудруштвену сарадњу. Имала је стални увид у рад друштава, путем надзора њених делегата који су достављали периодичне извештаје.

Од средине 1928. године, када је Савез у Смедеревско друштво распоредио Анта Тадића за начелника, енергичног професора и соколског предњака, школованог у Прагу, успостављен је динамичан и свестран рад смедеревских сокола. Његовим доласком у Друштво, смедеревски соколи и Смедеревци су коначно осетили и спознали све вредне карактеристике соколства. Већ у првој години свог ангажовања у Смедереву, Тадић је успео да омасови чланство у свим категоријама, посебно женским. Оформио је со-

колски гимназијски огранак, окупио некадашње вежбаче у предњачки збор да раде са млађима, увео је редовност у организовању соколских манифестација и акција, јавних часова, академија, слетова, разних свечаности са приредбама, „кермеса“ (игранки), оснивање разних фондова, набавку гимнастичких справа и друго. Исте године, Тадић је основао малу соколску библиотеку са књижницом и друштвени оркестар, покренуо сарадњу са другим соколским друштвима. Ученици, студенти, радници и други грађани, који су се школовали, радили или живели ван Смедерева, почели су да се враћају у боље организовано и јаче Друштво.

Организационо консолидовање Друштва у Смедереву почивало је на изузетно јаким личностима – предњацима, које је покренуо Тадићев долазак у Смедерево. Њихова енергичност и љубав према гимнастици и вежбању уопште, моралне и радне особине испољене у изградњи

чврстог соколског колектива и васпитавању појединаца, данас, са дистанце од једног века, просто фасцинирају. Новоизабрани начелник, коме је Жупа Београд поверила да „проведе реорганизацију са техничке стране“ (Кујунџић, 1928), упркос врло кратком периоду проведеном у Смедереву (1928-1932, док је службовао у Гимназији), предузео је одлучујуће кораке и оставио дубок траг у Друштву, који ће бити путоказ другим соколима у даљем функционисању соколске организације.

Друштво је ушло у такав ритам обављања редовних вежбачких и културно-просветних активности, да је број чланова досегао скоро 600 уписаних. Активностима, као што су предавања, „наговори“ (кратка предавања пред вежбачима), посела, јавни часови, свечане и гимнастичке академије, летовања на Јадрану, приређивање соколских вечери са певањем или свирањем соколске химне, приказивање у соколским униформама, те наступи ђачког соколског оркестра, соколског хора, декламовање, заветовање на дан државности пред друштвеном заставом, оснивање сеоских чета, фолклорне, луткарске, лакоатлетске секције, секције руског сокола, Соколско друштво је усталасало паланачки менталитет смедеревске вароши.

Културни утицај Сокола у Смедереву временом је јачао, тако да су на разним градским свечаностима соколи увек имали своје место у програму. И различите приредбе на којима су се држала тематска предавања, концерти, пројекције филмова, или се рецитовала поезија, биле су скоро увек праћене соколским вежбањем - такозваним соколским гимнастичким академијама или јавним часовима. Овим свечаностима присуствовале су најугледније личности округа. Организовање приредби на велике верске празнике, за Ускрс, Божић, или Видовдан, соколима је доносило популарност јер су у таквим приликама била већа окупљања грађана. Појединим академијама би претходиле и свечане поворке као најавна програма академија. Академије су се одржавале најчешће у соколани или Општинском дому, а јавни часови са гимнастичким вежбањем и на отвореном простору, летњем соколском вежбалишту.

Окосница програмских активности у соколској делатности била је гимнастика. Вежбале су се просте вежбе, вежбе на справама, ритмика, вежбе са реквизитима, скупне слетске веж-

бе. Савезна соколска организација је прописивала и такмичења („утакмице“) у лако атлетским садржајима, а врло брзо су прихваћене и друге спортске дисциплине.

Програм стручног усавршавања чланства у соколском систему Краљевине Југославије био је амбициозно постављен. Напредни вежбачи упућивани су на периодично организоване предњачке течајеве, углавном жупске у Београду, ређе и савезне. Друштвене предњачке курсеви организовали су стручни и искусни предњаци. Предњачки течајеви нису били лаки, трајали су две, три или четири недеље. Звање предњака стицано је полагањем предњачког теоријског и практичног градива, које их је оспособљавало за рад у соколским друштвима, али и у настави у основним и средњим школама. Течајци су имали на располагању и литературу са садржајима који су обухватили свестрану физичку активност (Брозовић, 1930).

Друштво је било активно у иницијативи оснивања сеоских чета што је имало изванредан утицај на социјални и културни преображај сеоске средине. Прва соколска јединица основана је у Лозовику 1929. године и била је најуспешнија. Затим су осниване у Милошевцу (1931. године), Осипаоници и Лугавчини (1934. година), у Радинцу и Сараорцима (1936) и у Водњу 1939. године (Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1937. годину).

У периоду између два светска рата, али и у ранијој прошлости смедеревске вароши која сеже у претходни 19. век, у Смедереву је био велики број хуманих људи, добротвора и задужбинара који су помагали Друштво, али и грађана организованих преко соколских хуманитарних акција, обично поводом разних свечаности. Свечаностима је придаван велики значај. Обележавани су државни празници, рођендани краља и представника краљевске династије, разне историјске и друге годишњице, државни и соколски јубилеји. Једна од централних светковина у делатности соколских друштава била је „Соколска Петрова петољетка“. Био је то важан просветно-културни и пропагандни пројекат сокола Краљевине Југославије, који је симболизовао приврженост и љубав према краљу и његовом наследнику. На свечаностима обележавања Петрове петољетке Југословенско соколство се морално обавезивало – заветовало да ће у петогодишњем

периоду радити за добро своје домовине и народа испуњавањем корисних задатака, јер «спорт је у току свог историјског развоја често осликавао економску, социјалну, па и политичку димензију друштва» (Шиљак, Мијатовић, и Парчина, 2013). Најважнији завет смедеревских сокола био је прикупљање што више финансијских средстава за изградњу соколског дома који ће назвати “Краљ Петар II”.

Соколски слетови су биле јавне свечане манифестације које су имале огромну улогу у ширењу соколске идеје – идеологије (Ћук, 2013). Савез сокола је настојао да слетски програми, без обзира о ком се нивоу ради, садрже три пратећа садржаја, а то су: соколске поворке (дефилеи) кроз град којима би почињали и завршавали слетови, затим, соколска такмичења („утакмице“) у вежбању на справама и другим дисциплинама и соколске свечаности којима се приказивало масовно вежбање огромног броја учесника на слетском вежбалишту и разни културни садржаји. Према устројству соколске организације у Краљевини Југославији одржавани су окружни, жупски и покрајински слетови (називани су и савезни или државни због отвореног и масовног учешћа соколских друштава). Соколско друштво у Смедереву је учествовало на готово свим слетовима и такмичењима, организујући их као домаћин или, пошто би се квалификовало, гостујући у другим друштвима и соколским савезима. Смедерево је

било познато као добар домаћин у организовању слетова. Историјска прошлост града и древна Тврђава на обали Дунава били су интересантни гостујућим соколима приликом разгледања Смедерева пре такмичарских сусрета. Гости су пристизали у Смедерево бродом или возом, што је већ само по себи било занимљиво учесницима.

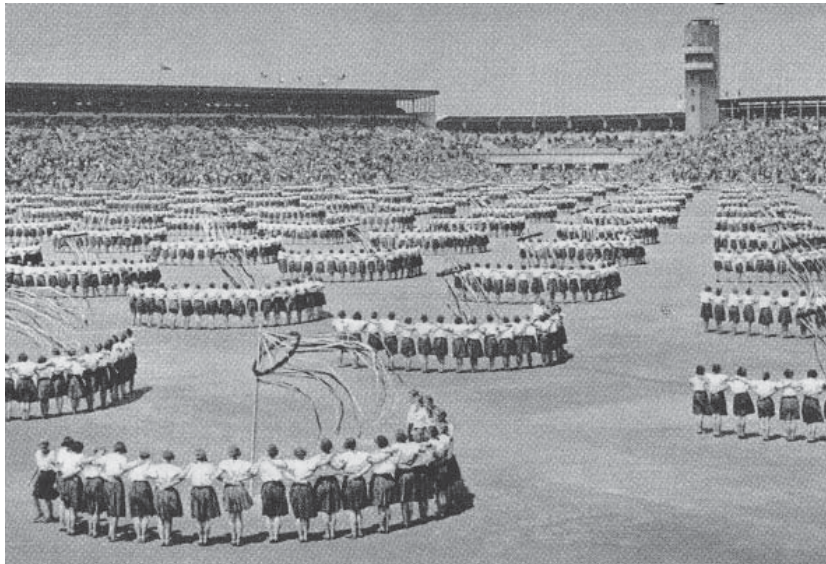
Поред окружних, нараштајских и жупских слетова, смедеревски соколи су учествовали од 1926. на готово свим највећим слетовима (Брозовић, 1930; 1935). То су: 8. свесловенски слет у Прагу (1926), 6. покрајински соколски слет у Скопљу (1928), Први свесоколски слет Краљевине Југославије у Београду (1930), 1. покрајински слет у Љубљани (1933), 2. покрајински слет у Сарајеву (1934), 3. покрајински слет у Загребу (1934) и 8. слет Бугарских Јунака у Софији (1935) (Цветковић, 2007). Посебно је занимљив 4. покрајински слет у Суботици (јун 1936) на коме је одељење женског нараштаја за освојено 1. место и титулу државног првака одликовано сребрним венцем Београдске жупе (Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1937. годину). Смедеревске нараштајке су, због великог успеха на савезном слету, представљале југословенско соколство наредне године на академијама које су приређене у Београду на Коларцу и Софији у Народном позоришту (1937).

Слика 4. Државне првакиње нараштајке из Смедерева, Суботица 1936.

Свесловенски и свесоколски слетови били су смотре техничке спремности у вежбању и на грандиозним масовним наступима. Наступ смедеревских сокола на 10. свесловенском слету у Прагу (1938) био је запажен, као и наступ ученика средњешколаца из Смедерева. Годину

дана касније смедеревски соколи су, међу 7000 југословенских учесника, учествовали и на 9. слету Бугарских јунака у Софији (1939). Само из жупе Београд било је 1150 учесника за које су, за превоз, биле претебне две посебне композиције воза.

Слика 5. 10. свесловенски слет у Прагу 1938.

Слика 6. Соколи Смедерева у соколском дефилеу, Софија, 1939.

Крајем двадесетих и почетком тридесетих година 20. века, када је соколство било изузетно снажно на свим пољима свога деловања, почеле су се прихватати нове спортске активности у физичком вежбању и такмичењима. У Смедереву је одувек владао спортски дух, тако да су лако

прихватане поменуте промене у односима спортских и соколског савеза. Смедерево се у томе истицало као пример међу градовима. Захваљујући свестраној оријентацији у програму активности, Друштво у Смедереву је било високо рангирано у Београдској соколској жупи (Годишњи

извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1937. годину). Смедеревски соколи су, осим за гимнастику, показивали велико интересовање и за друге спортове. Развијали су их и као промотери представљали, посебно: ха-зину, фудбал, веслање, одбојку, лакоатлетку и бициклизам. Касније су били активни и као спортски функционери у спортским друштвима и клубовима.

Поред соколане, Друштво је од 1935. године располагало својим летњим вежбалиштем. Ово вежбалиште било је пространо, лоцирано покрај Дунава, и коришћено је све до почетка Другог светског рата. Било је омиљено јер је значајно растеретило рад у соколани и јер се приликом вежбања окупљао народ да посматра атрактивне соколске вештине.

Друштво је временом набавило све гимнастичке справе, Иако нису биле најмодерније, служиле су својој сврси и издржавале су че-

сто и рушилачку енергију и вратоломије вежбача. Поред гимнастичких справа, Друштво је имало и пијанино који је коришћен за плесно и ритмичко вежбање. О реду у соколани и техничким питањима бринуо се домар.

У Соколском друштву Смедерево дубок траг у предњачком раду оставили су одлични предњаци, посебно и начелници који су бирали као најстручнији и најискуснији међу њима. У почетном периоду смедеревског соколства то су Радивоје Ристић, Франкл Буховец, Иван Облак, Богић Данило, Јовица Спасојевић, Петар Донић, Анте Тадић, Коларов Ђорђе, Јосип Коцмут... Касније су, захваљујући њима, како то бива, стасали њихови ученици, успешни такмичари и свестрани спортисти као нараштајци и касније чланови, а потврдиће се и као предњаци: Будимир Стојановић, Светозар Тоза Константиновић, Ђорђе Ђирић, Божидар Прокић, Миодраг Митровић...

Слика 7. Соколско друштво Смедерево, део соколског чланства 1940.

Када је законом Соко Краљевине Југославије проглашен државном институцијом (1929), имао је велики утицај на креирање наставе у војсци и школству (Мијатовић, 2006). Али, како су се друштвене прилике усложњавале, услови за делатност соколства су се погоршавали. Било је све више ситуација, које су соколе стављале на моралну пробу, да понашањем потврде властите

вредности. Будућа времена ће показати колико су соколи веровали у карактер, морал, добро по човека и његову слободу у заједничкој држави. Поред унутрашњих сепаратизама и национализама, почела је да нараста опасност и од спољашњег непријатеља. Југословенско соколство је било прва друштвена организација која је безрезервно све своје снаге мобилисала у одбрану земље.

У Смедереву су вежбачке активности замењене одбрамбеном обуком, нарочита пажња била је посвећена стрелаштву и бициклизму. Оснивали су се течајеви за лако сналажење на терену, за службу везе – телеграфску, телефонску и самарићанску и течај за заштиту од бојних отрова. Обука из стрелаштва - у руковању и гађању из пушке, прва помоћ и превијање реализовани су у Тврђави и на Стрелишту. У мартовским демонстрацијама (1941) соколи су подржали становништво учествујући у протестима (руководство Сокола није организовало те протесте), у којима се изражавала непокорност будућем непријатељу.

Пошто је већина Сокола избегла пред окупатором или мобилисана, соколане су се затварале једна за другом, јер је соколска организација престала са радом. У жељи да не замру неповратно вредности овог „више него физкултурног“ покрета и да после рата, поново оживи соколски дух у граду на Дунаву, група смедеревских сокола се почетком окупације побринула да се сачувају, односно сакрију, обележја и справе Друштва (Вукашиновић, 1994). У време окупације било је опасно бити сокол, рад организације окупатор је забранио, а соколи су били прогањани и хапшени. Старији смедеревски соколски чланови су, због тога, бежали у партизане. Неколико чланова соколског друштва је заробљено и интернирано у немачке логоре, поједини се нису вратили, а неки су стрељани на Језави у Смедереву 1944. године.

По завршетку Другог светског рата распуштена организација Соко није била забрањена, нити је укинута, али до њеног обнављања није дошло. Један од разлога томе била је доследност у опредељености да се соколи не баве политиком, а од 1945. године обнова спорта и уопште физичке културе није могла да се замисли без утицаја политике. Тако је соколство и остало у памћењу њених некадашњих чланова и у сећању становништва, као свесловенска организација која је промовисала југословенску и националну мисао, а појединца физички јачала, духовно, морално, интелектуално и културно уздизала.

Врло брзо покренут је нови физкултурни покрет широм ослобођене земље, опет формиране на заједништву, братству и јединству свих народа и народности. И како то већ бива, опет ће спортски покрет и вежбање, као већ познато и опробано средство, повезати народе у једној

земљи. Историја се понавља, а већ виђена трагичност судбине обичног југословенског човека, осуђеног на страдања са пропадањем илузије о заједништву, поновиће се још једном, после пола века.

Смедеревски спортисти ће се, захваљујући завидној соколској прошлости и соколском искуству, исти они соколи који су већ стасали у предњаке током тридесетих година, брзо организовати и 1946. године формирати ново физкултурно друштво – ФД „Јединство“ (Вукашиновић, 1996).

ЗАКЉУЧАК

Соколско друштво „Душан Силни“, потом преименовано у Соколско друштво „Смедеревско“ (1912) наставило је делатност Смедеревског друштва за гимнастику и борење (1885), остало је следбеник претходног, као што је то од 1910. године било и са другим гимнастичким друштвима у Србији. Делатност ове соколске организације снажно је утицала на друштвено-културни преображај смедеревске вароши и Смедереваца, такође и околних села и сеоског становништва. Мноштво одржаних активности је својим културним, образовним и васпитним садржајима позитивно утицало на свакодневицу вишенационалне заједнице. Соколство је остављало снажан утицај на становништво и чинило да им живот пулсира лепше, интересантније и садржајније. Друштво је постизало солидне резултате на свим пољима делатности, а у једном, краћем, периоду и изузетне такмичарске и ревијалне.

Химна, соколске униформе, заветовање пред друштвеном заставом, наступи, путовања, летовања, рад по секцијама, проливање зноја у соколани и на летњем вежбалишту, дружења, учења и васпитавање, све је то оставило неизбрисив траг у одрастању сваког члана. Зато соколске генерације нису никада заборавиле све те вредности соколства. Утицај Сокола временом је толико нарастао, да је привлачио у своје чланство и најугледније Смедеревце. Овакав значај и углед једне спортске организације вероватно се више неће поновити у Смедереву.

Други светски рат прекинуо је врло развијену соколску делатност на многим пољима,

а велики број активности и манифестација, које су покренуле нове власти после ослобођења, темељиле су се на идејама, искуствима и пракси Соколства Краљевине Југославије. Није било тешко препознати „пресликана“ решења, соколске идеје и методологију у масовним слетовима, програмима, у организацији вежбања, идеји југословенства, братства и јединства, петогодишњим плановима, идентификацији омладине са владаром...

Соколство је у своме бићу имало несумњивих вредности, које су Смедеревци знали да поштују, па је Друштво уживало велики углед. Вредни, стручни и искусни предњаци су свакако једна од тих вредности. Соколско друштво у Смедереву је, може се слободно рећи, имало ту срећу да се, захваљујући карактеристикама вишена-

ционалног састава вароши и гостопримљивости Смедереваца, у његовим редовима обрну и познати стручњаци који нису рођени у Смедереву. Од ових предњака млађи Смедеревци су много научили, стасали су у искусне предњаке и покренули и носили рад Друштва после рата. У свом предњачком раду били су емисари и апостоли соколске мисли и соколских тежњи, а то је да се васпитава појединац који ће бити попут сокола – наочите, снажне и издржљиве птице, морално уздигнут, васпитан у свесловенском и либералном духу, национално југословенски и патриотски оријентисан. Поставили су стандарде, у оно време врло високе, који у неким аспектима неће никада бити поновљени. Било је то богато наслеђе које су предавали млађима, да се даље проноси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брозовић, А. (1935). *Соколски зборник за 1934-1935*, година 1. Београд: Соколски савез Краљевине Југославије.
2. Брозовић, А. (1930). *Свеславенско соколство Свесоколски слет 1930*. Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
3. Вукашиновић, В. (1996). Јубиларна 50-годишњица Друштва у знаку гимнастике. *Физичка култура*, 50(4), 356–359.
4. Вукашиновић, В. (1996.). *Педесет година гимнастике у Смедеревском „Партизану“*. Смедерево: ДСРФВ „Партизан“.
5. Вукашиновић, В. (1994). Три значајна датума у историји ДТВ „Партизан“ у Смедереву. *Физичка култура*, 48(2), 178–182.
6. Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1931. год. (1932). Београд: 40.
7. Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1936. год. (1937). *Око Соколово*, 5, 27.
8. Годишњи извештаји за Главну скупштину о раду Соколске жупе Београд за 1937. год. (1938). *Око Соколово*, 4, 104.
9. Годишњи извештај о раду Соколске жупе Београд за 1938. год. (1939). *Око Соколово*, 3-4, 41.
10. Илић, С. (2008). *Телесно вежбање и спорт у Србији (1857-2007)*. Београд: ДТА доо.
11. Илић, С, и Мијатовић, С. (2006). *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, део 3*. Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду.
12. Извештаји за главну скупштину Соколске жупе Београд, 13. марта 1932. (за 1931. годину). Београд: ГП „Просвета“.
13. Извештај о раду Смедеревске гимназије за шк. 1910-1911. годину (1911), 3-5. Смедерево: Смедеревска гимназија.
14. Извештај о раду Смедеревске гимназије за шк. 1911-1912. годину (1912). 16 -17 и 31. Смедерево: Смедеревска гимназија.
15. Извештај о раду Смедеревске гимназије за шк. 1913-1914. годину (1914). 8-9. Смедерево: Смедеревска гимназија.
16. Иоанидис, Т, Стефановић, Ђ, Кориоту, М, Шилјак, В., и Мијатовић, С. (2008). Улога и значај гимназије у припремању младих за такмичења на Олимпијским играма у

- античкој Грчкој. *Физичка култура*, 62(1-2), 66–74.
17. Кујунџић, Ј. (ур.) (1928). *Гласник Београдске соколске жупе Соко Душана Силног*: Београд: Соколска жупа Београд „Душан Силни“.
18. Мијатовић, С. (2006). *Историја физичке културе Србије (1918-2000), Савремено доба. 4. део*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
19. Обрадовић, С.И. (1912). Годишњи извештај Савеза соколских друштава «Душан Силни» за 1911, У СИ Обрадовић, (ур.), *Соколски годишњак*. Београд: Савез соколских друштава Душан Силни.
20. Обрадовић, С.И. (1914). Годишњи извештај Савеза соколских друштава «Душан Силни» за 1912-13, У СИ Обрадовић, (ур.), *Соколски годишњак*. Београд: Савез соколских друштава Душан Силни.
21. Павловић, Л., Булатовић, М., и Пауновић, Р. (1971). *Минули век Смедеревске гимназије*. Смедерево: Гимназија у Смедереву.
22. Петровић, В. Ј. (1983). Физичка култура до 1941. год. УМ. Малетић (ур.), *Социјалистичка република Србија, II том* (стр. 429-459). Београд: Књижевне новине.
23. Поповић, Л. (1912). Српски соколски гласник: Београд: Савез соколских друштава «Душан Силни».
24. Поповић, С., и Поповић, Љ. (1995). *Из историје Смедерева у Првом светском рату*. Смедерево: Архив у Смедереву.
25. Соколска жупа Београд (1937). Соколско друштво Смедерево. *Око Соколово*, 7, 140–141.
26. Сперњак, Б. (1931). *Повест гимнастике и соколства*, друго прерађено и проширено издање. Винковци: “Ново доба”.
27. Степановић, М. (2008). *Појава спорта у Смедеревском подунављу*. Смедерево: Музеј у Смедереву.
28. Стојановић, Б. (1994). *Живот и рад сокола*. Необјављен рукопис о соколству у Смедереву од школске 1912/13. до 1941. године, из заоставштине жупског соколског предњака Будимира Буде Стојановића, просветног саветника из Смедерева. Копија у поседу аутора.
29. Трујић, Н. (1967). *Физичка култура у школама Србије у 19. веку*. Београд: Комисија за историју, Архив и Музеј физичке културе Србије.
30. Цветковић, Д. (2007). *Соколи и соколски слетови*. Београд: Космос.
31. Čuk, I. (2013). *150 let Športnega društva Narodni dom v sliki in besedi*. Ljubljana: ŠD Narodni dom.
32. XV Všesokolsky slet, 150 let v pohybu. (2012). Praha: Česka obec sokolska.
33. Шилјак, В., Мијатовић, С., и Парчина, И. (2013). Спорт и религија. *Теме*, 2, 888–900.

Примљен: 8.10.2013.
Прихваћен: 15.11.2013.